

136318

Posebni odtis — Separatum

ZGODOVINSKI ČASOPIS

(Kosov zbornik)

Josip Lončar

*Kranjski sodni red
za deželno sodišča
g. l. 1535.*

LETNIK VI—VII
LETO 1952—1953
LJUBLJANA

N 248-12352 dr. F. Zaffar

et au XVI^e siècles de nombreux marchands et marins qui se séparèrent de la masse populaire et formèrent une classe de citoyens de second degré (cives). Cette désunion dans les rangs des bourgeois et leur isolation des masses populaires affaiblissaient les positions des uns et des autres envers l'aristocratie qui, de ce fait, put se maintenir au pouvoir même après le déclin de sa puissance économique.

4

La situation dans les autres villes dalmates était tout à fait différente. Au temps de la domination vénitienne, la mauvaise situation économique empêcha une différenciation plus prononcée entre les classes sociales. La classe citadine n'y apparut point et les nobles venaient de perdre leur pouvoir politique antérieur, ainsi que la plupart de leurs propriétés foncières et de leurs autres biens.

Figure d'exception fait dans une certaine mesure la commune de l'île Hvar où, grâce à sa viticulture, à sa pêche et à son commerce maritime prospérants, il y avait des nobles et des gens du peuple aux revenus considérables. Le peuple conscient de sa puissance économique y essayait sans cesse d'obtenir des droits égaux à ceux de l'aristocratie. Rebuté et exaspéré par l'arrogance des nobles, le peuple s'insurgea en 1510 et put se rendre maître de l'île. Il conserva le pouvoir presque 4 ans jusqu'en 1514 quand les Vénitiens jugeaient que le moment était venu de réprimer l'insurrection, ce qu'ils firent brutalement et en versant beaucoup de sang. Ce ne fut cependant pas suffisant pour calmer définitivement le peuple.

Par sa vie culturelle aussi, Hvar diffère beaucoup des autres communes dalmates. Au temps de la Renaissance, sa production littéraire en langue serbo-croate surpassait celle des autres villes de la Dalmatie. Par leurs sujets, leur forme et leur langue, les œuvres littéraires créées à Hvar ressemblent plus aux œuvres des poètes de Dubrovnik qu'à celles provenant des villes dominées par les Vénitiens, ce qui n'est pas surprenant vu que la structure économique et sociale des deux villes avait beaucoup de points communs.

1363/18

136318

Josip Žontar

KRANJSKI SODNI RED ZA DEŽELSKA SODIŠČA IZ LETA 1535

V gospodarsko in družbeno močno razgibani dobi zgodnjega kapitalizma, ki je obsegala konec 15. in celo 16. stoletje, so dosegle slovenske dežele kratkotrajni gospodarski razcvet. Privilegirani razredi so se morali braniti proti novim silam, ki so skušale podkopati njihov vladajoči položaj. Gospodarske in družbene spremembe so povzročile, da se je začel umikati tudi starejši pravni red, ki je bil produkt družbeno-gospodarskih odnosov na prejšnji stopnji razvoja,¹ novemu, ki je uveljavljal bolj in bolj tuja pravna načela v nasprotju k starejšim domačim običajem. Vse to kaže delo za kodifikacijo obstoječega prava, zlasti kazenskega prava in kazenskega postopka pod imenom »policijskih redov«² in zlasti še »sodnih redov za deželska sodišča«.³

Prve začetke in poskuse kodifikacije sodnih redov najdemo v zadnjih desetletjih 15. stoletja, najbrž najprej na Štajerskem. Nato je sledila Tirolska, ki je prejela leta 1499 kriminalni sodni red z delnim rimsko-pravnim vplivom.⁴ Pomemben je za slovenske dežele, ker je dobila Ljubljana 20. avgusta 1514 »malefični red«, ki se skoraj docela krije po vsebini z omenjenim tirolskim sodnim redom.⁵ V teku 16. stoletja so bili kodificirani sodni redi za vse ostale alpske dežele, začeniši z Dolnjo Avstrijo. Tu so dali pobudo za kodifikacijo deželni stanovi, ki so želeli zavreti prodiranje rimskega prava. Prizadevanje stanov pa je bilo uspešno šele, ko je dovolil Maksimilijan I. v gentskem libelu 4. marca 1509, da izdelajo zastopniki dolnjeavstrijskih stanov in vla-

¹ J. Štepihar, Civilno pravo I, Ljubljana 1951, 4.

² O policijskih redih kot virih naše gospodarske in socialne zgodovine pripravljam posebno študijo.

³ H. Baltl, Die Kärntner Landgerichtsordnung von 1577, Carinthia I, 139 (1949), 331 sl.

⁴ Jos. Rapp, Über das vaterländische Statutenwesen II. Periode. Sammlungen des Gewohnheitsrechtes o. statutarische Gesetzgebung unter Mitwirkung der Landesstände, Beiträge zur Geschichte, Statistik, Naturkunde und Kunst von Tirol und Vorarlberg, Bd. 5. Innsbruck 1829, 131 sl.

⁵ E. W. Wahlgberg, Die Maximilianischen Halsgerichtsordnungen, Gesammelte kleinere Schriften und Bruchstücke, II. Bd. Wien 1877, 86—114.



N 775/10958

darjevi odposlanci osnutek deželskosodnega reda na podlagi »pravnih napotil«. To dovoljenje je obnovil vladar v augsburškem libelu dne 10. aprila 1510. Rezultat posvetovanj je bil osnutek 32 členov, ki ga je z nekaterimi izpremembami potrdil in proglasil vladar 21. avgusta 1514, to je en dan po razglasitvi ljubljanskega »malefičnega reda«.⁶

Kako je potekala pod vplivom nasprotujočih si sil fevdalcev-zemljiških gospodov, meščanskih naselbin in deželnega kneza kodifikacija, je pojasnil Fr. Byloff⁷ za štajerski sodni red z dne 24. dec. 1574 in H. Baltl⁸ za koroškega z dne 1. julija 1577. Medtem ko je Koroška vztrajno odklanjala uporabo malefičnega sodnega reda Karla V. (Constitutio criminalis Carolina)⁹ iz leta 1532, je temeljil štajerski sodni red v glavnem na tem zakonu. O deželsko-sodnem redu za Kranjsko s pridruženimi gospostvi Slovensko Marko, Metliko, Istro in Krasom z dne 18. februarja 1535 je bilo že doslej znano, da se deloma ujemajo njegova določila z dolnjeavstrijskim sodnim redom iz leta 1514 oziroma z novim osnutkom za isto deželo, ki je stopil v veljavo leta 1540. Niso pa bile znane okoliščine, v katerih je prišlo do kodifikacije kranjskega sodnega reda, kako je ta potekala in kako je nastal dodatek k sodnemu redu leta 1563. Obstajala so tudi nepravilna mnenja, da je bil kranjski sodni red v veljavi samo do leta 1574, ko naj bi ga bil izpodrinil štajerski sodni red.¹⁰ S spisom, ki ga posvečam jubilarntu, želim prikazati nastanek in bistvo tega partikularnega pravnega vira, ki stoji na prehodu dveh dob.

1

Temeljna pravila o srednjeveškem sodstvu, t. j. načela sodnega postopka in razdelitev sodne pristojnosti na Kranjskem, so bila dana v dveh listinah, ki so jih potrdili vladarji v teku 14. stoletja: leta 1338 višjemu in nižjemu plemstvu na Kranjskem ter leta 1365 plemstvu v Slovenski Marki in Istri. Od tedaj dalje so uživali te svoboščine po

⁶ J. Strnad t, Materialien zur Geschichte der Entwicklung der Gerichtsverfassung und des Verfahrens in den alten Vierteln des Landes ob der Enns bis zum Untergange der Patrimonialgerichtsbarkeit, Archiv für österr. Geschichte, 97. Bd., 1909, 188—193; B. Seuffert, Drei Register aus den Jahren 1478—1519, Innsbruck 1934, 382—386; E. Helbling, Grundlegende Strafrechtsquellen der österreichischen Erbländer von Beginn der Neuzeit bis zur Theresiana, Wien 1947, 2 sl. (Ta rokopis habilitacijskega dela, ki se nahaja v Mestnem arhivu na Dunaju, sem mogel uporabljati po ljubeznivosti dr. K. Geyerja, ravnatelja omenjenega arhiva, za kar se mu zahvaljujem tudi na tem mestu.)

⁷ Fr. Byloff, Die Land- und peinliche Gerichtsordnung Erzherzog Karls II. für Steiermark vom 24. Dezember 1574, Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark VI, 3, Graz 1907.

⁸ H. Baltl, Die Kärntner Landgerichtsordnung von 1577, Carinthia I, 139 (1949), 331—339.

⁹ Cl. v. Schwerin, Grundzüge der deutschen Rechtsgeschichte, Berlin 1941, 273 sl.

¹⁰ E. Helbling, o. d., 15, po H. Hoegel, Geschichte des österr. Strafrechtes I, 1904, 35 brez utemeljitve. Dimitz, Geschichte Krains II. T. Laibach 1875, 295 napačno, da je sodni red veljal tudi za Gornjo Avstrijo.

starem običaju ter se jih posluževali. Bile so osnova tako imenovanih deželni ročinov, ki so jih dali vedno znova potrjevati po vladarjih. Ročini razlikujejo sodstvo za privilegirane in nepriviligirane stanove. Za prve je obstajalo posebno plemiško sodišče, tako imenovano ograjno sodišče, ki je bilo pristojno zlasti za pravde o stanovskih zemljiščih. V deželnih ročinih pa so bili uzakonjeni tudi temelji deželskega in patrimonialnega sodstva.¹¹

V nasprotju h Koroški so dobili zemljiški gospodje na Kranjskem obsežno sodno oblast nad svojimi podložniki ne le v civilnih sporih v ožjem smislu, marveč tudi v manjših kazenskih stvareh. V pristojnost deželskih sodišč so spadala le huje kazniva dejanja, ki jih listine naštevajo: umor, posilstvo, velika tatvina, razbojništvo, ponarejanje in nasilen napad na hišo. Tudi uboj je štel med hujše delikte. Zanj pa so se razvili posebni pravni običaji. Tu je bila možna poravnava z globo, ki jo je morala spremljati sprava s sorodniki ubitega. Po deželnem običaju je moral storilec poleg tega plačati še določen denarni znesek zemljiškemu gospodu, ki je izgubil z nasilno smrtjo svojega podložnika delovno silo.

V vseh primerih navedenih hujših deliktov je moral zahtevati deželski sodnik, da mu izroči fevdalec, na čigar zemljišču je bil hudodelec naseljen, omenjenega storilca kaznivega dejanja. Zemljiški gospod je bil načelno dolžan predati hudodelca, vendar brez njegovega premičnega premoženja. On sam ni odgovarjal za kazniva dejanja podložnikov, ki so spadala v stvarno pristojnost deželskih sodišč. Zato tudi ni smel izreči deželski sodnik kakšne kazni nad podložnikom, ki bi oškodovala interese njegovega zemljiškega gospoda. Tudi ni bilo deželskemu sodniku dovoljeno seči po hudodelčevem premičnem premoženju, ki se je nahajalo na fevdalčevi hubi. Nekaj posebnega je veljalo v primerih žalitev, tepežev, telesnih poškodb, tudi ranitev, ki pa niso imele za posledico smrti, ki so se pripetili na trgih in sejmih ob cerkvenih proščenjih. Šlo je pri tem za lažje kazenske stvari. Vendar je smel deželski sodnik storilce takoj prijeti oziroma zasledovati, toda le toliko časa, da so prišli na zemljo svojega zemljiškega gospoda. Potem pa je prešla sodna oblast v vseh omenjenih kaznivih dejanjih na fevdalca, ki mu je pripadal storilec.

Podrobnih študij o ustroju srednjeveškega sodstva in uprave na Kranjskem še nimamo. Vendar moremo trditi, da so obstajale kot na Štajerskem tudi na Kranjskem v kmetskem podeželju tri glavne oblike nižje kazensko-sodne oblasti:

1. sodstvo zemljiškega gospoda nad hišo podložnika. Ta pravica je segala teritorialno do »strešnega kapu«. Zemljiški gospod je sodil manjša kazniva dejanja, ki so bila storjena v podložnikovi hiši;

¹¹ V l. Levec, Die krainischen Landhandfesten, Mitteilungen des Instituts f. österr. Geschichtsforschung XIX, 1898, 256—264, 296—300; S. Vilfan, Deželni ročini kot viri naše ustavne zgodovine, GMS XXV—XXVI, 1944—45, 78 sl.; Landshandvest des löbl. Hertzogthums Crain, 1598, f. 2—9; J. Polec, Razpored sodnih instanc v slovenskih deželah od 16. do 18. stoletja, Zbornik znanstvenih razprav VI, 1928, 116—140.

2. sodstvo ob gradja. V tem primeru je bil fevdalec upravičen soditi omenjena kazniva dejanja na določenem ozemlju, navadno okoli svojega gradu (dvorca) brez ozira na to, kateremu zemljiškemu gospodu so pripadali nepriviligirani prebivalci omenjenega teritorija. Šlo je za pristojnost po kraju storitve dejanja. Izvzeta pa so bila kazniva dejanja, ki so se pripetila v hišah tujih podložnikov in ki so jih smeli soditi samo njihovi fevdalci (gl. pod t. 1);

3. imunitetno sodstvo. To obliko kazenskega sodstva so si lastila oziroma so pridobila na podlagi posebnih privilegijev zlasti cerkvena zemljiška gospodstva. Obseg imunitete je potrebno ugotoviti za vsak primer posebej. Presegal pa je meje običajnega nižjega kazenskega sodstva le, ako je prejelo zemljiško gospodstvo tudi krvno, t. j. deželsko sodstvo.¹²

Za nadaljnji razvoj sodstva je bilo ne le s pravno-, marveč tudi z gospodarsko zgodovinskega stališča zelo pomembno dejstvo, da je pripadala Habsburžanom na Kranjskem, predvsem iz celjsko-ortenburgške dediščine, nad ena tretjina površine dežele. Razen šestih so bila vsa deželska sodišča na Kranjskem v rokah vladarja oziroma njegovih organov. Ob koncu 15. in v teku 16. stoletja pa so terjale težnje Habsburžanov voditi svetovno politiko in zavrniti napade Turkov na Srednjo Evropo vedno večja finančna sredstva. V denarni stiski, ki je postajala vedno hujša, so se obračali za posojila predvsem do južnonemških trgovskih hiš in družb (n. pr. Baumgartner, Bimmel, Fugger, Haug, Herwart, Hochstetter, Langenauer, Manlich, Mayr).¹³ Dali so jim monopolni položaj v trgovini z raznimi kovinami (živim srebrom, bakrom), začimbami, žitom in drugim blagom. Habsburžani so iskali denarja na posodo tudi pri plemstvu in meščanstvu na Kranjskem. Zastavljali so jim ali dali v oskrbo razne deželnoknežje domene in urade (odslej tako imenovane *zastavljene gosposke*) z deželskim sodstvom in drugimi regalnimi pravicami vred.¹⁴ V podrobnem orisu dobe zgodnjega kapitalizma nameravam prikazati razmah napredne gospodarske miselnosti, ki se kaže pri teh zemljiških gospodih in imetnikih deželskih sodišč v kapitalizaciji zemljiških gospodstev, ustanavljanju trgovskih in rudarskih družb ter podobno, ki se ne udejevujejo le v alpskih deželah marveč tudi na Hrvaškem (Gvozdansko, Samobor). Gre za zastopnike plemstva (n. pr. Auersperg, Dietrichstein, Egk, Kacijanar, Lamberg, Rauber) in meščanstva (n. pr.

¹² Za Štajersko sedaj prim. H. Baltl, Die ländliche Gerichtsverfassung Steiermarks vorwiegend im Mittelalter, Archiv f. österr. Geschichte, 118. Bd., Wien 1951, zlasti 106 sl.

¹³ J. Strieder, Studien zur Geschichte kapitalistischer Organisationsformen, München 1925, 292—365, 458 sl., 463 sl., 514 sl. Nadaljnja dokazila o delovanju južnonemških trgovcev v slovenskih deželah prinese moja študija iz zgodovine zgodnjega kapitalizma.

¹⁴ Seznam zastavljenih gosposk gl. pri J. Polcu, Prevedba zakupnih kmetij v kupne na Kranjskem ob koncu 18. stoletja, Zbornik znanstvenih razprav XIII, 1937, 145, op. 44.

Frankovič, Khisl, Lustaller, Neumann, Praunsperger, Stettner, Weillhammer).¹⁵

Za tako dobo bi bilo torej preuranjeno misliti, da je pomenila nek preobrat v sodstvu, da so prenehala biti sodišča vir dohodkov za imetnike sodnih pravic ali celo, da je bilo odpravljeno izkoriščanje strank od strani sodnikov.¹⁶ S pridobitvijo deželskega sodstva je bilo združeno tudi izvrševanje gospodarske policije. Tako so mogli imetniki deželskega sodstva prepovedovati kmetskim podložnikom, da bi prodajali drobnico, zlasti kostrune, izven okoliša deželskega sodišča, celo da bi jih prinašali svojim zemljiškim gospodom. Silili so jih, da prodajajo živino in pridelke po nizki ceni njim samim ter jim s tem omogočijo dobičkanosno trgovino.¹⁷ Tako so znali na »oderuški« način izkoristiti tudi sodne in upravne pravice.

S tem se pojasni ostra borba, ki so jo pričeli kranjski deželni stanovni v začetku 16. stoletja proti imetnikom deželskih sodišč in deželno-knežjim oskrbnikom, ki je imela izrazito gospodarsko ozadje, dala pa je centralnim državnim organom vladarja povod, da so sprožili vprašanje kodifikacije sodnega reda za deželska sodišča na Kranjskem. Stanovski zbor je naročil svojim odposlancem, da predlože vprašanje kršitev pravosodnih pravic deželanov na skupnih sestankih deželnih stanov v Augsburgu leta 1510 in v Innsbrucku leta 1518. V svojih pritožbah so trdili, da kaznujejo deželski sodniki, imetniki in oskrbniki kameralnih gospodk njihove kmetske podložnike za majhna in neznatna kazniva dejanja z globami, čeprav ne spadajo zadeve pred deželska sodišča, samo da bi si »polnili mošnje« iz koristoljubja. Na prošnjo kranjskih stanov je dal Maksimilijan I. v Innsbrucku leta 1518 sledečo izjavo o razmejitvi pristojnosti patrimonialnih in deželskih sodišč: Deželskim sodiščem naj pripada sodstvo v »malefičnih« zadevah. Telesno ali smrtno kazen naj odmerijo po krivdi storilca in naj ne izpreminjajo teh kazni v globe za »svoje mošnje«. Vobče naj streme deželski sodniki pri izrekanju kazni, da zastraše hudodelce s kaznimi, ne pa da iščejo pri tem lastnih materialnih koristi. Za »civilna« dejanja, ki jih je zagrešil kmečki podložnik, pa gre sodna oblast načelno gospodu, ki mu kmet pripada. Ako se je pa pripetilo lažje kaznivo dejanje na tujem zemljišču, naj zasliši in sodi v primeru zasačenja omenjenega podložnika tamošnji zemljiški gospod.

Ker se deželska sodišča na Kranjskem niso držala vladarjevih predpisov, so ponovili stanovni svoje pritožbe na skupnem sestanku v Augsburgu leta 1525/26 in v Linzu leta 1530. Pri tem so poudarili njihovi odposlanci, da kršijo deželski sodniki določila kranjskega deželnega ročina iz leta 1538, ker zahtevajo plačilo glob od zemljiških gospodov ali iz premoženja hudodelčeve žene in otrok. Kranjski zastop-

¹⁵ Podrobna dokazila o delovanju plemstva in meščanstva bodo v moji študiji iz zgodovine zgodnjega kapitalizma.

¹⁶ Tako je menil M. D o l e n c, O »krvavem penezu« in sorodnih dajatvah, GMS XX, 1959, 280.

¹⁷ Ok. 13. februarja 1535, fasc. 1, odd. Avstr. akti: Kranjska, Drž. arh. Dunaj.

niki so prosili vladarja za izstavitev novih privilegijev, ki bi utrdili veljavo deželnih ročinov.¹⁸ Ohranjen je ukaz, k ga je poslal Ferdinand I. deželnemu vicedomu in vsem svojim oskrbnikom ter deželskim sodnikom na pritožbo kranjskih odposlancev v Augsburgu leta 1526. Prepovedal jim je nastopati izven rednega kazenskega postopka proti kmetom ali podložnikom (tako imenovanim »revnim ljudem«) z rubežem, prepovedjo ali pridržanjem njihovega blaga, ker bi s tem kršili svoboščine kranjskega plemstva, ki jih želi vladar varovati.¹⁹

Ker so postali zlobni in naklepni uboju zelo pogosti v vseh alpskih deželah, so posvetili del razpravljanja tudi temu vprašanju že na zboru stanovskih zastopnikov v Innsbrucku leta 1518. Opozorili so na samovoljo, ki je vladala pri spravah in poravnava ubojev.²⁰

Uboji so bili povečini posledica prepirov (žalitev). Po storjenem uboju je navadno uspelo hudodelcu pobegniti in najti zavetje in zaščito, zlasti na kraju, ki je veljal za azil.^{20a} Na tožbo sorodnikov ubitega ali na lastno pobudo je izvršil deželski sodnik mrliški ogled trupla ubitega. Zelo zgodaj se je razvil pravni običaj, ki je imel namen ugotoviti identiteto ubitega in dejstvo, da je podlegel umorjeni poškodbam (ranitvam), ki mu jih je zadal storilec. O priliki ogleda je terjal deželski sodnik ali njegov organ tako imenovani krvavi denar, o katerem razpravljam v 5. poglavju. Šele po izvršenem ogledu je bilo dovoljeno pokopati mrliča.

Pobegli storilec je skušal navadno doseči čimprej spravo. Ako so jo sklepale prizadete osebe, t. j. storilec in najožji sorodniki ubitega neposredno, morda po posredovanju sorodnikov ali z izrekom razsodnikov, ki sta jih naprosili obe stranki, govorimo o zasebni spravi. V obravnavani dobi pa je izpodrivala omenjeno obliko uradna sprava, pri kateri je bistveno sodelovalo deželsko sodišče, navadno na prošnjo ene izmed strank, povečini storilca ali njegovih sorodnikov, ki so se bali maščevanja oškodovancev. Oblast pa je mogla poskrbeti za spravo tudi na lastno pobudo v zaščito javne varnosti in miru, vendar ni mogoče reči, da si je že tedaj lastila oblast monopolno pravico za sklepanje poravnave. Sodišče je pospeševalo spravo iz fiskalnih ozirov, ker je bila pri tem dana deželskemu sodniku priložnost oziroma možnost zahtevati sodne dajatve od ubijalca.

Kakor hitro je obstajal sodni postopek proti pobeglemu hudodelcu, je bilo storilcu zelo otežkočeno priti pred sodišče in stopiti s sorodniki ubitega v stik. Zato je obstajala pravna ustanova tako imenovane varnosti za neoviran prost prihod in odhod (*salvus conductus*).

¹⁸ Landshandvest..., 1598, f. 40/40', 64'; H. Zeibig, Der Ausschuss-Landtag der gesammten österr. Erblände zu Innsbruck 1518, Archiv f. Kunde österr. Gesch. XIII, 1854, 239; A. Dimitz, o. d., II, 57; M. Mayr, Der Generallandtag der österr. Erbländer zu Augsburg (Dez. 1525 bis März 1526), Zs. des Ferdinandeums f. Tirol u. Vorarlberg III F., 38, Heft, 1894, 82; V. Lavec, o. d., 273, fasc. 86, 92 a, 94, Stanovski arhiv, ODAS Lj.

¹⁹ 1526, 8. marca, Augsburg, fasc. Stare listine II, št. 26, Stanovski arhiv, ODAS Lj.

²⁰ H. Zeibig, o. d., 239, 295.

^{20a} Prim. 17. junij 1482, fasc. II, št. 18, Mestni arhiv Lj.

To pravico je skušal dobiti ubijalec od deželjskega sodišča. Navadno so sodelovali pri izstavitvi te »varnosti« sorodniki ubitega ter stavili načelne pogoje za spravna pogajanja (vražda, prošnja za odpuščanje in spravna prisega).²¹

Kranjski deželni stanovi so trdili v svoji pritožbi na zboru v Innsbrucku, da dovoljujejo ponekod deželjska sodišča ubijalcu varnost za neoviran prost prihod in odhod brez pristanka sorodnikov ubitega, drugod sklepajo zopet sorodniki ubitega spravo z ubijalcem brez vednosti sodišča. Zato so predlagali stanovski zastopniki, naj ne bo odslej dovoljeno pomilostiti ubijalcev v primerih zlobnih in naklepnih usmritev pred potekom enega leta.

Le v primeru, ako se je pripetil uboj v dopustnem silobranu, naj bi bilo dovoljeno postopati milostno ter skleniti poravnavo in spravo. Vladarjevi komisarji so imeli pomisleke glede silobrana ter predlagali, da mora ubijalec silobran verjetno izkazati, ker bi se sicer vsakdo izgovarjal s tem. Za uboje v silobranu naj bi veljal polletni rok. Za ta čas naj bi prejel storilec »salvus conductus«. Medtem bi se mogel pogoditi s sorodniki ubitega, vendar le s posredovanjem sodišča, da ne bi stavili sorodniki pretežkih pogojev. Insbruški libel z dne 24. maja leta 1518 je prevzel oboje predloge v določbah o uboju, ki so pomembne, ker jih najdemo zopet v sodnem redu za kranjska deželjska sodišča pa tudi v osnutku policijskega reda za avstrijske dežele, o katerem so razpravljali na generalnem stanovskem zboru v Augsburgu leta 1525/26.²² Na sestanku v Linzu leta 1530 so trdili zastopniki kranjskih stanov, da ni kmalu najti dežele, kjer bi bilo toliko zlobnih, naklepnih ubojev kot na Kranjskem. Do tega je prišlo, ker dovolijo deželjski sodniki tudi za take uboje odkup kriminalne kazni za denar. Zelo težak očitek pa je bil, da sklepajo deželjski sodniki poravnave in pomiloste za denar tudi v primerih velikih tatvin, ki veljajo za nečastna dejanja. »Zato je v deželi toliko tatov, ki kradejo skupaj z deželjskimi sodniki.«²³

Ker se razmere nikakor niso popravile, so pooblastili februarja leta 1534 kranjski deželni stanovi Jurija pl. Lamberga s Črnelega, da predloži vladi in komori na Dunaju in Ferdinandu I. v Pragi spomenico o vseh kršitvah starih svoboščin kranjskih deželanov, ki jih morajo prestati od oskrbnikov deželnoknežjih gospod, od imetnikov zastavljenih katedralnih posestev ter deželjskih sodnikov.²⁴ Ponovili so stare pritožbe o nepravilnem postopku deželjskih sodišč, ki posegajo za neznatne zadeve na zemljišča deželanov in kaznujejo njihove pod-

²¹ R. His, *Das Strafrecht des deutschen Mittelalters I. T.*, Leipzig 1920, 296—336.

²² M. Mayer, o. d., 15; rkp. z napisom »Pollicey« v fasc. 394, Stanov. arh., ODAS Lj.

²³ Prim. fasc. 94 (1530, f. 22/22'), Stanovski arh., ODAS Lj.

²⁴ Prim. spise: 14. februarja, 9. marca, 13. aprila 1534, 15. februarja 1535 s prilogo brez datuma v fasc. 1, odd. Avstr. akti: Kranjska, Drž. arh. Dunaj; 22. oktobra 1534 in 15. marca 1535 v fasc. Stare listine II, Stanovski arhiv, ODAS Lj.

ložnike pretežno z globami. Kranjski stanovi so poudarili nadalje, da je z zastavljanjem deželnoknežjih gospok na Kranjskem ogroženo tudi njihovo plemiško, o g r a j n o sodišče. Po deželnih ročinah je bilo to sodišče pristojno za spore proti plemstvu, ki so se tikali lastnine stanovskih zemljišč. V pravadah med deželani in imetniki zastavljenih gospok pa poslednji niso hoteli prihajati pred ograjno sodišče ter niso hoteli priznati njegovih sodb. Zato so želeli vedeti deželni stanovi, kako bi opravljali izvršbo proti imetniku zastavljene gosposke, ki ni imel razen nje lastnih nepremičnin v deželi. Stavili so predlog, naj bi se izvedla izvršba tako, da ne bi bila oškodovana zemljišča deželnega kneza, marveč le posojilo, ki ga je dal imetnik zastavljene gosposke vladarju. Vlada na Dunaju se ni strinjala s predlogi kranjskih stanov ter je tolmačila določbe kranjskega ročina o ograjnem sodišču tako, da veljajo le za deželane, ne pa za organe vladarja in njihove pravne naslednike: imetnike zastavljenih deželnoknežjih gospok. Predlagala je vladarju, da predpiše za Kranjsko isto, kar je veljalo že na Koroškem in Štajerskem.²⁵ Deželan naj toži imetnika zastavljene gosposke pri vicedomu kot prvi redni instanci v deželi. Vicedom pa naj pritegne v važnejših zadevah deželnega glavarja ali dež. upravitelja. Pod predsedstvom dež. glavarja (dež. upravitelja) naj razsodijo spor deželni svetniki skupno z vicedomom. Imetnik zastavljene gosposke pa mora tožiti deželana pri dež. glavarju, ki pritegne vicedoma. Pod vodstvom dež. glavarja naj reši spor na enak način vicedom z dež. svetniki vred. V obeh primerih pa je obstajala možnost apelacije do vladarja ali njegove spodnjeavstrijske vlade.

Kranjski stanovi se niso zadovoljili s predlogom vlade, ki ga je bil potrdil Ferdinand I. iz Prage. Jeseni istega leta (12. oktobra 1534) so se ponovno obrnili do vladarja. Napeli so vse sile, da dokažejo, da mora ostati ograjno sodišče pristojno v sporih o lastnini stanovskih zemljišč tudi, ako je ena izmed strank v pravdi imetnik zastavljene gosposke. Po mnenju deželanov pride pristojnost vicedoma v poštev le v sporih o tekočih poslih upravljanja in oskrbnitva, n. pr. o pridržanju tujih podložnikov, rubežih, sporih zaradi meja, host, gozdov, ribolova, lova, paše, poljšjih jam, cest, potov in stez, jezov ter škode, ki so jo povzročile tekoče vode. Ako pa teče pravda med imetnikom zastavljene gosposke oziroma deželskim sodnikom ter deželanom zaradi urbarja in zemljišč, se mora po mnenju stanov deželan sklicevati na svoje redno sodišče, t. j. ograjno sodišče, ki odloča o »svobodni lastnini«. Bila bi groba kršitev deželnih svoboščin, ako bi odvezli deželanu s sodnim izrekom pred sodiščem dež. glavarja in vicedoma stanovsko zemljišče. Kranjski stanovi so hoteli omehčati vladarja z zatrjevanjem, da je v bistvu ograjno sodišče isto sodišče kot ono, ki ga sestavljata dež. glavar in vicedom. Pravi sodnik je vedno le vladar, ki ga predstavlja v deželi vsakokratni dež. glavar. Toda v tako važnem

²⁵ F. R e c h b a c h, *Observationes ad Stylum curiae Graecensis...*, Gratz 1680, 54, 74, 109 sl.

vprašanju niso hoteli popustiti centralni državni organi samoupravnim težnjam kranjskih deželanov.

Tretja pritožba proti imetnikom zastavljenih gospok in deželskim sodnikom se je opirala na trditev, da si ti neupravičeno lastne pravice lova, ribolova in užitka gozdov na zemljiških gospostvih deželanov. Gre za zanimivo epizodo v dolgotrajni borbi med dvema stališčema: fevdalcev in dež. kneza. Stanovi so se sklicevali na starodavne deželne običaje, po katerih ima vsak deželan na Kranjskem pravico brez posebnega dovoljenja postavljati na svojih zemljiških hišice (pode) za ptičji lov in loviti ptiče na razne načine. Ako je zasipala voda del svoje struge ter je nastala na deželanovi zemlji mlaka, kjer so se držale divje race, je po zatrjevanju kranjskih stanov pripadal lov na nje zemljiškemu gospodu, ki ga je mogel dati v zakup. Podobne pravice so si lastili deželani glede ribolova. Po deželnem običaju je smel zemljiški gospod ribariti v tekoči vodi, ki je tekla ob meji njegove zemlje in ni bila plovna, tako daleč, kakor je segalo njegovo zemljišče. Po zatrjevanju deželnih stanov je imel zemljiški gospod pravico loviti ribe za lastno potrebo tudi v najbližji tekoči vodi (potoku), čeprav njegov svet ni segal do take vode.

Nasproti starim običajem moremo ugotoviti od 15. stoletja dalje stremljenje deželnega kneza, da bi razširil regalne pravice. Deželno-knežji oskrbniki in imetniki zastavljenih gospok so uveljavili vladarjev regal. Deželani naj bi smeli loviti ptice, uporabljati mlake in ribariti v tekočih vodah le z njihovim dovoljenjem, za kar bi morali plačati visoke pristojbine. V svojem odgovoru vladar ni hotel priznati in na splošno odobriti partikularni pravni običaj, ki je veljal na Kranjskem. Podobne, deloma še večje svoboščine deželanov in plemstva glede lova in ribolova se omenjajo tudi na Koroškem, Štajerskem in Goriskem, vendar še manjka primerna študija o zgodovini lova in ribolova v slovenskih deželah.²⁶ Odločba Ferdinanda I. od 18. februarja 1555, ki sta jo razglasila deželni upravitelj in vicedom na Kranjskem, je stala na stališču, da nimajo vsa gospodstva na Kranjskem enakih pravic glede lova in ribolova. Fevdalci, ki so doslej nemoteno ribarili in lovili ptice, smejo to storiti še naprej po starem običaju. Ako pa nastanejo glede teh pravic spori, naj jih odloči sodišče.²⁷ Drugače pa je odločil vladar glede pravice do »žirnine«, ki so si jo lastili zlasti imetniki zastavljenih gospok. Ako je obrodil v hostah in gozdovih zemljiških

²⁶ H. Wagner, Ein Beitrag zur Kärntner Fischereigeschichte, Carinthia I, 159, 1949, 360 in op. 3; H. Baltl, o. d., Carinthia I, 159, 1949, 353 sl.; R. Bachofen-Echt in W. Hoffer, Jagdgeschichte Steiermarks, I. Bd. Materialien zur Geschichte des steirischen Jagdrechtes u. der Jagdverfassung, Graz 1927, v registru pod Vogeltennen, Vogelpüchl, Fischerei, Fischweid; R. M. Cossar, Un privilegio goriziano di caccia del 1548, Trieste 1947; C. Morelli, Istoria della contea di Gorizia, Gorizia 1855, I, 152, IV, 55; P. v. Radics, Geschichte der Jagd in Krain u. Fr. A. v. Steinberg, Laibach 1910, nima o obravnavanem predmetu ničesar; B. Teply, Odsevi gospodarskih in socialnih razmer v stoletju pred marčno revolucijo v našem slovstvu, Nova obzorja V, 1952, 312.

²⁷ Prim. listino 15. marca 1555 v fasc. Stare listine II, Stan. arh., ODAS Lj.

gospodov žir ali želod, so silili podložnike deželanov, da morajo njim plačati dačo za krmljenje svinj v gozdovih, češ da gre za regalno pravico, čeprav je pripadala deželanu zemlja, na kateri je stal gozd. V tem pogledu je ukazal vladar, da ne sme nihče prikrajšati deželanov v užitku njihove gozdne posesti.

2

Ker je prejela spodnjeavstrijska vlada več podobnih pritožb o nerednostih pri deželskih sodiščih, je predlagala vladarju Ferdinandu I., naj zastavi s potrebno reformo deželsko-sodnega postopka pri Kranjski, ki doslej še ni imela sodnega reda za nje, kajti malefični red z dne 20. avgusta 1514 je veljal samo za Ljubljano.²⁸ Osnutek »knjige o deželskem sodišču in reda za malefična sodišča« naj bi sestavila komisija, ki bi jo tvorilo nekaj zastopnikov vlade in dva kranjska deželana. Za podlago pri svojem zakonodajnem delu naj bi vzela komisija sodni red za avstrijske dežele v obliki, kakor ga je potrdil Maksimilijan I. dne 21. avgusta 1514 za Dolnjo Avstrijo. Komisija naj bi pregledala omenjeni sodni red, črtala oziroma izpremenila posamezne člene v njem ter dodala po potrebi nove predpise, ozirajoč se pri tem na prilike, običaje in pravo na Kranjskem.

Ferdinand I. je odobril predloge dunajske vlade, zvišal pa je število članov komisije s Kranjske na štiri, od teh naj bi bila dva deželana, ki vršita deželsko sodstvo, dva pa, ki ga nimata. Kranjski stanovi so izbrali na deželnem zboru maja 1534 sledeče delegate: Jurija pl. Lamberga, Erazma pl. Obratschana, Krištofa pl. Gallenberga in Franca pl. Rainerja. Obenem so jim dali obvezna navodila, da morajo skrbno paziti, da obdrže deželani vse svoje stare svoboščine, ki so zapisane v deželnih ročinih ter se morajo braniti vseh novotarij.²⁹ Iz spisov ni razvidno, da bi bili izdelali kranjski stanovi sami kakšne predloge ali celo osnutek za bodoči sodni red.³⁰ Jasno pa je izkazano sodelovanje stanov kot zastopnikov dežele pri kodifikaciji kazenskega prava in postopka na Kranjskem.³¹

Komisija, ki se je sešla pozno jeseni leta 1534, je končala svoja posvetovanja v začetku februarja 1535. Izdelani osnutek je predložila vlada Ferdinandu I., ki ga je odobril in proglasil s posebnim mandatom dne 18. februarja 1535.

²⁸ M. Dolenc, Pravna zgodovina za slovensko ozemlje, Lj. 1935, 237, trdi pomotoma, da je malefični red za Ljubljano v najtesnejši zvezi z redom za kranjska deželska sodišča iz leta 1535. Enako je popraviti M. Dolenc, Ljubljanska rokopisna zbirka pravnih obrazcev in predpisov izza tridesetletne vojne, Kronika II, 1935, da je imela Kranjska malefični red z dne 20. avgusta 1514.

²⁹ Prim. spise: okrog 24. maja in 22. oktobra 1534 v fasc. 214, Stanovski arhiv, ODAS Lj.

³⁰ Vl. Levec, o. d., 277.

³¹ S. Vilfan, o. d., 80 sl., točno opredeli sodelovanje dež. stanov pri zakonodaji.

Sodni red za Kranjsko obsega: 1. uvod, ki začinja z motivi za sestavitev sodnega reda, t. j. z znanimi pritožbami o nerednostih v deželskem sodstvu in kršitvah deželnih svoboščin; 2. splošna načela o izvrševanju deželskega sodstva ter določitev pristojnosti kranjskih deželskih sodišč; 3. določbe sodnega reda, najprej kazenskopravne (čl. 1—21), nato kazenskoprocesne (izvzemši čl. 44 in 49). Ako primerjamo besedilo sodnega reda za Dolnjo Avstrijo z dne 21. avgusta 1514 (prvi stolpec razpredelnice) z onim za Kranjsko (drugi stolpec),³² dobimo sledečo sliko:

§ d. a. Čl. kranj. s. r.	§ d. a. Čl. kranj. s. r.	§ d. a. Čl. kranj. s. r.
30 = 1	47 = 18 (neznatno razširjen)	15 = 34
— 2 (bog. prisega-nje in prekli-njanje)	— 19 (pomoč storil-cu po kazni-vem dejanju)	16 = 35
31,32 = 3 (neznatno razširjen)	48 = 20 (z dodatkom)	17 = 36
33 = 4	49 = 21	18 = 37
34 = 5	1,6 = 22 (močno pre-delan)	21 = 38
35 = 6	2 = 23	22 = 39
36 = 7	3 = 24	23 = 40 (z dodatkom)
37 = 8	7 = 25 (z velikim do-datkom)	24 = 41
38 = 9	8 = 26	25,26 = 42 (močno pre-delan)
39 = 10	9 = 27 (z dodatkom)	27 = 43
40 = 11 (neznatno razširjen)	4 = 28	28 = 44 (z dodatkom)
41 = 12	10 = 29	— 45 (krvavi denar)
42 = 13	11 = 30	— 46 (sodni zapisi in listine)
43 = 14	12 = 31	— 47 (pristojnost za svob., koseze in ključarje)
44 = 15	13 = 32	5 = 48 (predelan)
45 = 16	14 = 33	55 = 49 (predelan)
46 = 17		56 = 50

Deželska sodišča na Kranjskem so bila načeloma pristojna za vse neplemiče, torej predvsem za kmečke podložnike. Stanovski zastopniki so zahtevali dostavek, da to velja enako za koseze in svobodnike (Freisassen), ki uživajo svoja zemljišča in hube v svobodni lastnini, pa niso plemiške osebe, dalje tudi za cerkvene in bratovščinske ključarje, ki jim je dež. glavar kot najvišji odvetnik redna instanca.^{32a} Šlo je za ostanke nekdanjega sloja kosezov karantanske kneževine, ki so obdržali vsaj deloma nek poseben položaj med fevdalci in kmečkimi podložniki, kajti sodni red je izrecno izvzel one koseze,

³² A. Hye, Beitrag zur österr. Strafrechts-Geschichte, Zs. für österr. Rechtsgelehrsamkeit, Wien, Jg. 1844, 1. Bd., 372—468 (tekst dolnjeavstrijskega sodnega reda na str. 374 sl.), Land-Gerichts-Ordnung dess loeblichen Hoertzogthumbs Crain vnd der angeraichten Herrschafften Windischen March, Moetting, Ysterreich vnd Karrst, Laybach 1685; H. Hoegel, Geschichte des österr. Strafrechtes I, 1904, 39—41, II, 1905, 91—93.

^{32a} Prim. 27. julija 1547, Vic. a. I, 101, ODAS Lj. (»aniezo will man die Kirchenpröbst in den Städten auch zu der Landeshauptmannschaft ziehen«).

ki so bili že vključeni v kakšno zemljiško gospostvo ter so izgubili s tem svoje stanovske svobočine.³³

Razdobje zgodnjega kapitalizma pa je prineslo — kakor bom drugod podrobno prikazal — novo, močno diferenciacijo družbe. Od 15. stoletja dalje je nastajal v podeželju na eni strani polproletariat kočarjev, dninarjev, rudarjev, fužinarskih delavcev itd., na drugi pa se je pojavljala tanka plast, zlasti v trgovini obogatelih kmetov. Nova doba pa ni prizanesla tudi privilegiranim razredom. Nekateri manjši zemljiški gospodje niso bili kos izpremenjenim gospodarskim razmeram ter so morali v denarnih stiskah odprodajati graščinsko zemljo. Kot kupci so se pojavili poleg meščanskih trgovcev premožni kmečki gospodarji, ki jih je nakup te »svobodne zemlje« dvignil nad množico ostalega podeželskega prebivalstva tako, da so smatrali zastopniki kranjskih stanov kot potrebno pribiti, da so »svobodniki«³⁴ kljub temu v hujših kazenskih stvareh podsodni deželskim sodiščem in ne enakopravni plemstvu.

Kranjske člane komisije je posebno zanimala stvarna pristojnost deželskih sodišč. Niso se zadovoljili s predpisi dolnjeavstrijskega sodnega reda, ki taksativno našteva hudodelstva, potem pa pusti v § 48 analogiji odprta vrata. Zato so dodali v ustrežajočem čl. 25, da more biti pristojno deželsko sodišče le za hudodelstva, ki se kaznujejo s smrtjo ali s hujšimi kaznimi, ki so izrecno naštete. V uvod k sodnemu redu pa so stavili še določbo, da ne spadajo na Kranjskem (v nasprotju h Koroški)³⁵ pred deželska sodišča žalitve, obdolžitve kaznivih dejanj, zaušnice in podobno, telesne poškodbe brez krvi, pa tudi krvave ranitve, v kolikor ne tvorijo dejanskega stanu »malefičnega« hudodelstva. M. Dolenc³⁶ je upravičeno poudaril velik pomen teh določb za razmah nižjesodnih instanc na Kranjskem.

Kazniva dejanja, ki so spadala izključno v pristojnost deželskih sodišč, so bila:³⁷

1. Pri političnih deliktih je zanimivo, da je dostavil kranjski sodni red usmrtitev in izdajo vladarja ter kot posledico nedavnih kmečkih uporov organiziranje upora zoper gosposko (čl. 3, 7).

2. Glede usmrtitvenih deliktov (umor, uboj, samomor) ni bistvenih izprememb v razmerju do dolnjeavstrijskega s. r. (čl. 4, 6, 10).

3. Enako velja za telesne poškodbe (čl. 5, 18) in 4. za delikte zoper spolno moralo, zakonsko zvezo in rodbino (čl. 12, 17).

³³ Problem kosezov je pojasnil B. Grafenauer, Ustoličevanje koroških vojvod in država Karantanskih Slovencev (Dela razreda za zgodov. in družbene vede SAZU v Lj., inštituta za zgodovino, sekcije za občno in narodno zgodovino 1), Lj. 1952, v registru pod kosezi.

³⁴ O problemu svobodnikov prim. J. Polec, Svobodniki na Kranjskem, GMS XVII, 1936, 5—142, zlasti 47, 124.

³⁵ H. Baltl, Die Kärntner Landgerichtsordnung von 1577, Carinthia I, 159, 1949, 348, op. 42.

³⁶ M. Dolenc, Ljubljanska rokopisna zbirka..., Kronika II, 1935, 81.

³⁷ Prim. W. Wahlberg, Gesammelte kleinere Schriften u. Bruchstücke II, Wien 1877, 86—114; Hoegel, o. d., I, 34 sl.

5. Kazniva dejanja proti premoženju (rop, večja tatvina, izsiljevanje, utaja najdenega predmeta) se ne razlikujejo bistveno od onih v predlogi (čl. 15, 8, 44).

6. Ponarejanje in prenareja (čl. 11). Tu so dodali v zvezi z razpravljanjem o policijskem redu še ponarejanje mer, uteži, tehtnic in trgovskega blaga.

7. Požig in zažig sta v obeh sodnih redih enako opredeljena (čl. 9).

8. Isto velja za čaranje (čl. 14), krivo prisego in krivo pričevanje (čl. 13).

9. Na novo pa so uvrstili na podlagi zahtev insbruškega zbora stanovskih zastopnikov delikt bogokletnega priseganja in preklinjanja (čl. 2).³⁸

Glede splošnih načel kazenskega prava zasluži omeniti, da je upošteval kranjski sodni red med činitelji prištevnosti tudi hudo bolezen pri samomoru, ki ga v takem primeru ni štel za »malefično«
hudodelstvo (čl. 6).³⁹ Pri uboju je obravnaval silobran, ki izključuje protipravnost (čl. 25). Silobran je bil dopusten, ako je šlo za protipraven napad na življenje, telo ali premoženje neke osebe ali njenih bližnjih sorodnikov. Kot primere silobrana je navedel: pravico ubiti nočnega tatu, ako ga ni bilo mogoče prijeti, enako tatu, ki so ga zasačili podnevi, ako se je uprl aretaciji. Izmed oblik sokrivde je na novo uvrstil sodni red pomoč storilcu po storjenem kaznivem dejanju (čl. 19, 49). Kaznivost je ugasnila s pomilostitvijo, ki je bila možna po kranjskem sodnem redu ob enakih tehtnih razlogih, ki jih je določal že dolnjeavstrijski sodni red (čl. 29, 30, 31, 33).⁴⁰ Le glede pomilostitve ubijalcev se je izpremenilo stališče. Kranjski sodni red je poudaril načela, ki so bila sprejeta na insbruškem in augsburškem zboru, ponovil pa je določbo kranjskega ročina iz leta 1338, da gre deželskemu sodniku ob uboju samo globa v znesku 60 fenigov. Odslej naj bi bil le vladar upravičen pomilostiti hudodelca v primeru naklepne uboja, pa tudi brez pristanka sorodnikov ubitega.⁴¹

Glede predpisov o kazenskem postopku so odklonili kranjski zastopniki široke pravice, ki jih je dajal dolnjeavstrijski sodni red deželskemu sodniku v primeru očitno dokazljivega malefičnega dejanja, t.j. pravico, da takoj zgrabi stalno naseljenega hudodelca na fevdalčevih tleh, ne da bi bil prej dolžan zaprositi fevdalca, da mu ga izroči ali dovoli opraviti sodne funkcije na fevdalčevih zemljiščih. Šele po zgrabitvi je bil v Dolnji Avstriji deželski sodnik dolžan obvestiti pristojnega zemljiškega gospoda. Kranjski sodni red je načelno močno omejil delovanje deželskega sodnika. Moral je najprej zahtevati od gospoda, da mu izroči hudodelca, in sicer stalno

³⁸ W. Wahlberg, o. d., 101.

³⁹ W. Wahlberg, o. d., 94, netočno, ker dolnjeavstrijski sodni red iz leta 1514 še ni upošteval hude bolezni, pač pa reformirani iz leta 1540.

⁴⁰ W. Wahlberg, o. d., 123, vendar ni jasno izraženo, da se ujemata glede razlogov pomilostitve dolnjeavstrijski in kranjski sodni red.

⁴¹ H. Hoegel, o. d., II, 35, trdi napačno, da le s pristankom sorodnikov.

naseljeno osebo brez njenega premičnega premoženja, osebo pa, ki se je klatila brez stalnega bivališča na fevdalčevi zemlji, pa z vso njeno premično movino. Ako pa je bival fevdalec daleč proč od kraja, kjer se je pripetilo hudodelstvo in ni imel fevdalec v smislu sodnega reda predpisanega oskrbnika (župana) v bližini ter se je bilo bati, da bo hudodelec med tem pobegnil, je smel deželški sodnik neutegoma zgrabit storilca. Zlasti naj bi veljalo to, ako je zasačil deželški sodnik storilca pri dejanju na fevdalčevi zemlji, vendar izven strešnega kapu, oziroma ako ga je zasledoval z biriči takoj po dejanju in ga dohitel na fevdalčevih tleh. Če pa je šlo za postopek na podlagi *indicijev*, je moral deželški sodnik najprej sporočiti pristojnemu zemljiškemu gospodu zadostne domneve, sum in znake, iz katerih bi bilo možno razvideti, da je obdolžitev utemeljena. Le v takem primeru je bil fevdalec ali njegov upravni organ dolžan izročiti obdolženca deželskemu sodniku.

V postopku na podlagi *indicijev* je imela uporaba torture bistven pomen. Kranjski sodni red je priporočal sodniku, naj skuša najprej na drug način ugotoviti resnico. Prednost naj imajo razbremenilni dokazi, zlasti je potrebno raziskati dejanski stan in izvršiti poizvedbe na kraju dejanja. Šele, ako obdolženec ni mogel dokazati svoje nedolžnosti, naj bi smel uporabiti deželški sodnik torturo, vendar se mora ozirati na starost, telesno konstitucijo hudodelca in stopnjo hudodelstva. Ako je več storilcev, naj začne z mučenjem onega, od katerega bi utegnil najlažje izvedeti resnico. Vsa ostala določila o kazenskem procesu so enaka kot v dolnjeavstrijskem sodnem redu, le da deželški sodnik na Kranjskem ni bil vezan na 6 oseb kot minimum članov sodnega zbora.

Kranjski stanovni so dosegli s kodifikacijo sodnega reda iz leta 1535, da so ostale njihove deželne svoboščine neokrnjene. Zato niso hoteli, ko je ukazal vladar leta 1544, naj se posvetujejo o reformi deželskega sodstva na podlagi *Constitutio criminalis Carolina*⁴² iz leta 1532. Gotovo je bila tudi težnja stanov zadržati prodiranje in uporablanje rimskega prava v pravosodju na Kranjskem. O problemu *receptione* rimskega prava na Slovenskem bi bila potrebna posebna študija. Le mimogrede naj omenim, da se kaže prodiranje rimskega prava v uvažanju sodnega postopka ob zaprtih durih v nasprotju k starejšemu javnemu postopku po starih pravnih običajih. Novi način se omenja v ljubljanskem malefičnem redu iz leta 1514 in v pravicah, ki jih je podelil Maksimilijan I. leta 1518 glede sodnega postopka koroškimi mestom in trgom.⁴³

Kmalu nato se je pojavila v krogih vladarjevih svetovalcev zamisel skupnega deželskosodnega reda za vse spodnjeavstrijske dežele, toda zaradi pomanjkanja finančnih sredstev za plačevanje sodnih organov je bila odložena.⁴⁴ Leta 1562 je naročila vlada ponovno stanovom, naj

⁴² H. Baltl, o. d., 337.

⁴³ H. Baltl, o. d., 335 sl.

⁴⁴ H. Baltl, o. d., 339 sl.

razpravljajo o pomanjkljivostih deželno-sodnega reda.⁴⁵ Naslednje leto pa so predlagali kranjski deželni stanovi sami reformo čl. 22 sodnega reda iz leta 1535.⁴⁶ Odstopili so od načela, da ne sme imetnik deželskega sodišča seči na zemljišče fevdalca, kjer se je nahajal hudodellec, preden ni zaprosil za dovoljenje dotičnega zemljiškega gospoda. Trdili so, da zlorabljuje zlasti ubijalci te določbe s tem, da se skrijejo najprej na zemljišču nekega fevdalca. Preden pa je dospela odobritev, ki jo je zaprosil deželni sodnik od dotičnega zemljiškega gospoda, je pobegnil ubijalec na zemljišče drugega fevdalca. Ker se je to ponavljalo, so se naveličala deželska sodišča kazenskega pregona tudi, da bi se izognila stroškom. Zato so dovolili stanovi, da sme odslej vsak imetnik deželskega sodišča, ki je izvedel za očitno dokazljivo »malefično« dejanje, takoj in brez obvestila zemljiškega gospoda zgrabiti hudodelca na fevdalčevi zemlji ter ga odpeljati. Šele potem naj bi bil dolžan sporočiti pristojnemu fevdalcu ter ga povabiti k zaslišanju hudodelca. S tem so se povrnili kranjski stanovi na obliko § 1 dolnjeavstrijskega sodnega reda.

Kranjski deželni stanovi so opozorili pri tej priliki ponovno na veliko število naklepnih ubojev. Prosili so, naj vladar ukaže imetnikom deželskih sodišč, da iztrebijo ubijalce v svojih okoliših ter jih ne izpuste za denar ali drugo premoženje. Ker so se zanašali naklepni ubijalci tudi na pomilostitev po vladarju, so ga prosili stanovi, naj to stori le izjemoma ter se ne ozira na izjavo o odpuščanju kaznivega dejanja, ki jo je dobil ubijalec od revnih sorodnikov ubitega za denar. Ferdinand I. je odobril reformo čl. 22 sodnega reda ter jo proglasil 4. septembra 1563 s posebnim mandatom, ki so ga uvrstili kranjski stanovi med deželne svoboščine.⁴⁷ Odslej ni prišlo do novih izprememb v sodnem redu. Še vedno pa so znali izkoristiti sodno oblast gospodje in imetniki deželskih sodišč, — kakor izvemo iz razprav na stanovskem deželnem zboru leta 1609 — ker so odpuščali hudodelcem kriminalno kazen za denar v korist svojih »mošenj« in jih niso kaznovali v smislu kranjskega sodnega reda po njihovi krivdi.⁴⁸ O veljavnosti kranjskega sodnega reda pričajo njegovi zapisi v raznih uradnih zbirkah pravnih predpisov 17. stoletja in dejstvo, da je izšel ta sodni red leta 1685 tudi v tisku.⁴⁹ Dokončno je prenehal veljati kranjski sodni red leta 1768, ko je bila izdana *Constitutio criminalis Theresiana*.

⁴⁵ H. Baltl, o. d., 345.

⁴⁶ 26. julija 1563, v fasc. 217, Stan. arh., ODAS Lj.

⁴⁷ 4. septembra 1563, Landshandvest, f. 84/84; Fr. Klun, *Diplomatarium Carnolicum*, Priloga MHK X, 73 sl., št. 105; Fr. Komatar, *Das städtische Archiv in Laibach*, Jahresber. d. Oberrealschule Laibach 1903/4, 40.

⁴⁸ Prim rkp. 49 (I, 2 d), Stanovski arhiv, ODAS Lj. in M. Dolenc, *Ljubljanska rokopisna zbirka...* (t. j. Laybasserjeva), *Kronika* II, 1935, 105; tiskano izdajo prim pod op. 32.

⁴⁹ 16. februarja 1609, Vic. a. I, 155; Landtags- u. Großen Ausschuß Protocol no. 9, fol. 92 (27. maja 1609), ODAS Lj.

Posebno pozornost vzbuja čl. 45 sodnega reda za kranjska deželna sodišča iz leta 1535. »Kjer se pripetijo uboji, ni dovoljeno dvigniti mrtvece in jih pokopati brez vednosti in ogleda deželskih sodnikov. Deželskemu sodniku gre odslej za »krvavi denar« le 1 funt in 1 fenig v belem (t. j. dunajskem ali graškem) novcu zato, da bi opravili deželski sodniki ta ogled tem boljše, ogledali poškodbe in rane v prisotnosti »dobrih ljudi«, s tem pridobili indicije, temeljito izkustvo ter mogli postopati tem hitreje in temeljiteje proti storilcem v smislu sodnega reda.«⁵⁰ Podobnega določila ni bilo v dolnjeavstrijskem sodnem redu, pač pa je veljal na Kranjskem močno ukoreninjen partikularen pravni običaj, na katerega so se morali ozirati pri kodifikaciji. Dajatev, ki so jo omejili na 1 funt in 1 fenig, je šla deželskemu sodniku ob ogledu storjenega hudodelstva (uboja). Zato ni bilo dovoljeno pokopati mrliča, preden ni bil izvršen uradni ogled. Enak pravni običaj in isti znesek krvavega denarja so poznali še na Štajerskem in Koroškem. Člen 113 štajerskega sodnega reda za deželna sodišča iz leta 1574 ga omenja ne le v primeru, da najdejo v sodnem okolju ubitega človeka ali mrtveca vobče, marveč tudi v primeru samomora, ki je veljal (izvzemši izvršenega v stanju duševne zmedenosti) za hudodelstvo.⁵¹ Predpisal pa je štajerski sodni red, da mora opraviti deželsko sodišče ogled v treh dneh, sicer je upravičen zemljiški gospod kraja, kjer je bil mrtvec najden, sam odrediti njegov pokop. Podobno pozna zapis koroškega deželnega prava iz 16. stoletja dolžnost plačati ob nasilni smrti človeka deželskemu sodniku 1 funt fenigov, sodnemu slugu pa 2 feniga, preden so dvignili mrtveca s tal.⁵² Koroški sodni red, ki je bil sestavljen šele 1577, pa je smatral omenjeni pravni običaj za neprimeren, ker niso dovoljevala deželna sodišča »dvigniti« mrliča, preden bi bil plačan krvavi denar.⁵³

O globoki zakoreninjenosti dajatve krvavega denarja na Štajerskem in Koroškem ne le v kmetskem podeželju, marveč tudi v meščanskih naselbinah, pričajo zapisi pravnih napotil zlasti s severne Štajerske od 16. do 18. stoletja: za trg St. Ruprecht ob Rabi, iz 16. stoletja,⁵⁴ trg Gleisdorf severno odtod, iz 17. stoletja,⁵⁵ Feistritz ob reki Ilz, iz 18. stoletja,⁵⁶ Passail, iz leta 1662,⁵⁷ Strallek pri Vorau,⁵⁸ iz leta 1573,

⁵⁰ Prim. tiskano izdajo iz leta 1685 pod op. 32.

⁵¹ Fr. Byloff, o. d., 75.

⁵² »Vier Seulen im Landtsrechten«, prim. H. Baltl, o. d., Carinthia I, 159, 1949, 354, op. 61.

⁵³ Archiv f. österr. Geschichte, 118. Bd., 1951, 88.

⁵⁴ F. Bischoff-Schönbach, Steirische und kärnthische Taidinge (Österreichische Weistümer VI), Wien 1881, 207.

⁵⁵ Prav tam, 216.

⁵⁶ A. Mell-E. v. Müller, Steirische Taidinge. Nachträge (Österr. Weistümer X), Wien 1913, 167.

⁵⁷ Österr. Weistümer VI, 173.

⁵⁸ Prav tam, 152.

⁵⁹ Prav tam, 158.

Gschaid pri Kapfenbergu,⁵⁹ iz leta 1570, Spital na Semmeringu, iz 16. stoletja,⁶⁰ Prein-Reichenau severno odtod, ki leži tesno na štajerski meji, vendar danes že v Dolnji Avstriji, iz 16. stoletja,⁶¹ Čače pri Beljaku,⁶² iz dobe 1565—1581. Povsod je šla deželskemu sodniku v primeru uboja⁶³ in samomora kot deželskosodska pristojbina ob ogledu mrliča 1 funt (ponekod namesto tega že 1 goldinar) in 1 fenig. Zadnjega so nazivali »krvavi fenig«. Preden ni bila poravnana pristojbina, se ni smel nihče dotakniti mrliča. V trgu St. Ruprecht je prejel pristojbino sodnik iz premoženja ubitega, kar kaže, da je bil prvotni namen krvavega denarja že pozabljen. Ako premoženje ubitega ni bilo zadostno, so morali tu dopolniti potrebno najbližji sorodniki ubitega. Če pa teh ni bilo, je plačala znesek meščanska blagajna. V Čačah je bil v rabi zanimiv običaj, da so položili krvavi denar na mrtveca samega, od koder ga je prevzel sodni organ.

Člen 119 štajerskega deželnega prava, ki je bilo zapisano morda v drugi polovici 14., ako ne šele v 15. stoletju, in ki je verjetno veljalo tudi na Kranjskem, jasno izraža, da »vzame 1 funt in 1 fenig le oni, ki ima pravico krvnega sodstva. Ako ga ni vzel upravičeno, tudi ne sme soditi o človeški krvi.«⁶⁴ Zato se omenja večkrat krvavi denar tudi v sporih za meje deželsko sodnih teritorijev in za pravico krvnega sodstva. Potek meje med deželskima sodiščema Svibno in Mokronog je bil sporen pri cerkvi sv. Martina na Kalu južno od Kladja.⁶⁵ Ko je poslal leta 1478 kmečki podložnik, ki je ubil kmeta na proščenju na Kalu, krvavi denar oskrbniku v Mokronogu in ne v Svibno, je nastala pravda med obema deželsko-sodnima gosposkama zaradi interesa, ki sta ga imeli na pobiranju omenjene dajatve, ki jo je torej plačal ubijalec deželskemu sodniku.⁶⁶ Podoben primer se je pripetil v okolišu kranjskega deželskega sodišča, kjer je vršilo na podlagi vladarjeve podelitve v 15. stoletju mesto Kranj deželsko sodno oblast. Preddvorska graščina, ki je bila v okolišu kranjskega deželskega sodišča, je imela samo pravico obgradja. Ko pa je sprejela graščakinja leta 1691 od kmečkega podložnika-ubijalca krvavi denar, so jo tožili kranjski meščani zaradi nasilja in umaknili tožbo šele, ko je vrnila tožena stranka krvavi denar ter dala pismeno izjavo zase in za svoje pravne naslednike, da ne bodo nikdar več sprejeli omenjene dajatve, ki jim ne pritiče, in s tem posegli v deželsko sodstvo, ki ga preddvorska graščina ni upravičena vršiti.⁶⁷ Ako je prejel zemljiški

⁶⁰ Prav tam, 55.

⁶¹ Prav tam, 68.

⁶² Prav tam, 428.

⁶³ Razen v Prein-Reichenau, kjer je veljal za samomor znesek 1 funt in 1 fenig, za uboj pa v Dolnji Avstriji običajni znesek 32 funtov fenigov.

⁶⁴ F. B i s c h o f f, Steiermärkisches Landrecht des Mittelalters, Graz 1875, 65, 127.

⁶⁵ L. H a u p t m a n n, Erläuterungen z. histor. Atlas d. österr. Alpenländer I, 4, Wien 1929, 477.

⁶⁶ Rkp. B 53, f. 427', Drž. arh. Dunaj, Chmel, Monumenta Habsburgica II, 900, št. 1210.

⁶⁷ Rkp. knjiga obrazcev Maksim. Leop. Raspa, župnika v Kamniku, str. 57 sl., Škof. arh. Lj.

gospod naknadno tudi pravico krvnega sodstva, je prišlo do izpremembe v dajatvi krvavega denarja. Gornjegrajski samostan je moral oddajati za svoje podložnike krvavi denar deželskemu sodniku v Mozirju. Ko pa je prejela ljubljanska škofija, ki ji je bila inkorporirana gornjegrajska opatija, leta 1470 tudi deželsko sodstvo za Goričane, so morali pošiljati podložniki omenjenega samostana v primerih uboja krvavi denar v Goričane.⁶⁸ Do posebno mučnih prizorov je moralo priti ob pobiranju krvavega denarja, ako je bila sporna deželsko-sodna oblast glede nekega kraja. Ko se je pripetil leta 1494 uboj na Okroglem, je poslal loški oskrbnik svojega zastopnika, da opravi ogled mrtveca in odredi njegov pokop. Toda Kranjčani, ki so se tedaj pravdali s freisinškimi škofi zaradi krvnega sodstva na Okroglem, so preprečili izvrševanje deželsko-sodne oblasti protistranki s tem, da so dali prepeljati mrliča z Okroglega v Kranj, kjer so ga morali kmetje stražiti eno noč na rotovžu.⁶⁹

Glavni namen, ki ga je imela dajatev krvavega denarja v tej dobi, nam odkrivajo nekateri viri. Pravno napotilo za St. Dionisen pri Brucku ob Muri iz 15. stoletja opozarja ubijalca, naj se varuje pred »tožbenim krikom« (clamor), ki bi sprožil kazenski postopek proti storilcu in prisilil sodnika, da bi posegel in dal zgrabiti ubijalca. Zato naj pošlje ubijalec čimprej sodniku krvavi denar in prejme s tem od njega v a r n o s t, vendar ne pred maščevanjem sorodnikov ubitega.⁷⁰ V tem še odseva starejše naziranje, da je zasledovanje ubijalca bolj zasebna zadeva oškodovančevega rodu. Enako je predpisoval člen 208 štajerskega deželnega prava, naj da ubijalec krvavi denar deželskemu sodniku.⁷¹ Vse to vzbuja vtis, da so skušali krogi z e m l j i š k i h g o s p o d o v preprečiti kriminalno kaznovanje ubijalca, celo uvedbo kazenske tožbe, olajšati sklepanje sprave ter pripomoči sodniku do globe in sorodnikom ubitega do krvnine (vražde).⁷² Po sklenjeni spravi in poravnavi je nato deželsko sodišče razglasilo pomirjenje javno, n. pr. na tedenskem sejmu.⁷³

Nasproti omenjenemu stremljenju se je skušalo uveljaviti stališče d r ž a v n e oblasti, ki je smatrala uboj za hudodelstvo, ki se mora v interesu splošnosti strogo kaznovati, in sicer s k r i m i n a l n o k a z n i j o. Zato je objavil Maksimilijan I. tik pred svojo smrtjo leta 1519 ukaz, da ne smejo deželski sodniki na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem sprejemati več krvavega denarja, češ da se mnogi zanašajo nanj in izvrše uboje, ki bi jih sicer ne storili, ako bi ne bilo tega

⁶⁸ Österr. Weistümer VI, 405, X, 278; Archiv f. österr. Geschichte, 118. Bd., 1951, 41 sl.

⁶⁹ Prim. fasc. 37, n° 201, fol. 27', H. L. H. in Öst., Okrožni arh. v Münchenu.

⁷⁰ Österr. Weistümer VI, 318.

⁷¹ F. Bischoff, o. d., 160.

⁷² H. Hirsch, Die hohe Gerichtsbarkeit im deutschen Mittelalter, Prag 1922, 36 sl.

⁷³ N. pr. fasc. 37, n° 201, f. 13 (uboj v Šmartnem pri Kranju), H. L. H. in Öst., Okrožni arhiv v Münchenu.

slabega običaja, zaradi katerega se godi toliko zla.⁷⁴ Prav v ta čas pade primer uboja v Križah pri Tržiču, t. j. v okolišu kranjskega deželskega sodišča, ki je zabeležen v kranjski sodni knjigi. Gregor Golc je poslal krvavi denar kranjskemu mestnemu sodniku, ki je vršil tudi funkcije deželskega sodnika. S tem dejanjem se je izkazal kot ubijalec. Dobil je sicer azil pri cerkveni oblasti, toda kranjsko sodišče mu je odreklo, najbrž v zvezi s prepovedjo vladarja, tako imenovani »salvus conductus« ter ga pozvalo, naj zapusti okoliš kranjskega deželskega sodišča.⁷⁵ Maksimilijanov ukaz ni bil učinkovit, ker vladar ni imel lastnih organov, ki bi izvajali prepoved. Deželski sodniki so se držali starega pravnega običaja še naprej.

V starejši dobi od 12. do 14. stoletja pa je imel »krvavi denar« mnogo širši pomen. Ko je potrdil cesar Henrik VI. leta 1193 oglejskemu patriarhu furlansko vojvodino, mu je dal med regalnimi pravicami tudi višjo sodno oblast. Pri tem navaja listina dva najvažnejša primera hudodelstev, ki sta spadala pred višje sodišče patriarha: tatvino kot hudodelstvo proti premoženju in napade proti telesni integriteti (= udarce, ranitve in uboj), ki jih združuje pod skupnim nazivom »sanguinolentus denarius«.⁷⁶ Enako je navedel koroški vojvoda Ulrik kot deželni knez leta 1265 v potrditvi svoboščin freisinske posesti v Slovenski Marki, da si je pridržal sodstvo v primerih treh najtežjih hudodelstev: tatvine, posilstva (raptus) ter uboja z ranitvami vred. Zadnjo skupino je označil kot »plutiger phenninch«.⁷⁷ Tudi v pravnem napotilu za samostan Göss pri Leobnu, ki je bilo zapisano sicer šele v 15. stoletju, pa je gotovo starejše, navajajo, da pripada deželskim sodnikom sodstvo v primerih omenjenih treh najtežjih hudodelstev: tatvini, posilstvu in »pluetigen phening«.⁷⁸ V vseh obravnavanih listinah stoji izraz »krvavi denar« namesto označbe one skupine kaznivih dejanj, pri katerih je obstajal običaj pobirati to denarno dajatev. To pa more biti le skupina hudodelstev in prekrškov zoper telesno integriteto. Iz vsega sledi, da so jemali v starejši dobi krvavi denar v primerih kaznivih dejanj proti telesni integriteti vobče in ne samo pri uboju, marveč zlasti tudi pri ranitvah.

V teku 12. in 13. stoletja pa je prišlo do važnih izprememb v ustroju sodstva. Višje sodstvo se je razvilo v krvno sodstvo, nastala je

⁷⁴ B. Seuffert, o. d., 258 in op. 101/2 (tudi deželsko sodišče Stari grad-Kamnik).

⁷⁵ 1519, 15. novembra, rkp. Gerichtspuech des ersamen vnd weysen Anthonien Strugkel, Statrichter zw Khraynburg, str. 291, Škof. arh. Lj. S tem odpade dvom M. Dolenca, O »krvavem penezu« in sorodnih dajatvah, GMS XX, 1939, 281, kako je mogel pripadati krvavi denar mestnemu sodniku v Kranju.

⁷⁶ Fr. Kos, Gradiivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku IV, 413, št. 824 (1193, 10. januarja), V, 48, št. 71 (med 15. majem in 24. junijem 1204), V, 81, št. 143 (1209, okoli 13. januarja).

⁷⁷ 1265, 14. junija, Fr. Schumi, Urkunden- u. Regestenbuch des Herzogthums Krain II, 269 sl., št. 346.

⁷⁸ Österr. Weistümer VI, 306.

cela vrsta nižjih imunitetnih, patrimonialnih in deželskih sodišč.⁷⁹ Razmejitve med lažje in težje kaznivimi dejanji, ki naj bi pripadala posameznim sodiščem, ni potekala povsod enako. To ne velja le glede razvoja deželskih sodišč na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem, marveč tudi glede nižjih sodišč zemljiških gospodstev. Ponekod je uspelo nižjemu sodniku, da je premaknil mejo svojega delovanja navzgor ter pritegnil zlasti ranitve v svojo pristojnost. V tem primeru je ostal višjemu sodniku le uboj (oziroma umor). Drugod pa so ostale višjemu sodniku še vse krvave ranitve. Zelo zanimivo je premotriti s tega vidika cerkvena zemljiška gospodstva, ki so si ponekod želela pomagati s ponarejenimi listinami, da bi povečala pristojnost svojih sodnih organov. Vse to se kaže v določilih listin o krvavem denarju.⁸⁰

Če povzamem vse ugotovitve, morem trditi, da je bil krvavi denar v starejši fazi razvoja sodna globa,⁸¹ ki je zapadla predvsem v primeru krvave ranitve in se razširila na vse telesne poškodbe z ubojem vred. Kolik je bil ta znesek v najstarejši dobi, ni mogoče ugotoviti. V 14. stoletju je znašal na Kranjskem v primeru uboja 60 fenigov, kar ustreza 1 funtu fenigov.⁸² Ko pa je prešlo zlasti na Kranjskem in Štajerskem sodstvo glede ranitev bolj in bolj na nižja sodišča, se je omejila dajatev vedno bolj na primere uboja in samomora ter postala končno nekaka deželsko-sodna pristojbina za ogled mrtvecev, katere znesek je ostal skoraj neizpremenjen skozi stoletja: 1 funt in 1 fenig.

Pravni običaj krvavega denarja je prejel na ozemlju Kranjske, Štajerske in Koroške svojo posebno, značilno obliko, če ga primerjamo

⁷⁹ O tem problemu prim. H. Hirsch, o. d., 13—49, 50—68, 109 sl.; H. Baltl, Die ländliche Gerichtsverfassung Steiermarks, Archiv für österr. Gesch., 118. Bd., 46 sl.

⁸⁰ Za samostan Sekovo (prim. Fontes rer. Aust. II, Abt. 1, 175; J. Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark I, 519, II, 82 sl.); proštijo v Dobrli vesi (prim. Kos, Gradivo IV, 434 sl., št. 858), posest bamberskih škofov v dolini Labodnice (prim. Österr. Weistümer VI, 525), posest šentpavelskega samostana med Savo in Krko (prim. Kos, Gradivo V, 84, št. 152), samostan Žičo pri Konjicah (prim. F. Bischoff, o. d., 128), salzburško posest v trgih Althofen, Guttaring in Hüttenberg (prim. Österr. Weistümer VI, 508), samostan St. Lambrecht pri Murau (prim. Österr. Weistümer VI, 223), fevdi krških škofov na Štajerskem, zl. v Savinjski dolini (prim. Notizenblatt d. Akad. d. Wiss. Wien II, 1852, 310).

⁸¹ V virih omenjena kot »judicialis emenda« (Zahn, o. d., II, 82), »emenda pro tali delicto« scil. effusio sanguinis (Schumi, o. d., II, 269 sl.), »nummus pro emenda sanguinis quod vulgo vocatur plueteriger phenninch« (Zahn, o. d., II, 405). Prim. H. Hirsch, o. d., 52 sl.; H. Baltl, o. d., 87 sl., je sodil napačno, da pri uboju v silobranu in samomoru ni bila možna globa. Samomor je veljal načelno za hudodelstvo. Dokazani silobran pa ni imel po tedanjem pravnem mišljenju za posledico nekaznivosti, marveč je dajal po sodnem redu pravico do pomilostitve po preteku pol leta in po doseženi spravi; prim. Hoegel, o. d., 80. Šele mnogo pozneje moremo smatrati krvavi denar za tipično dajatev sodnemu organu ob izvrševanju svojih funkcij, kot to na splošno trdita M. Dolenc, o. d., 273, in H. Baltl o. d., 41.

⁸² Prim. Landshandvest..., f. 2' (1358). Pri M. Dolencu, o. d., 280, je popraviti: 5 mark ogl. prejme gospod ubitega podložnika. Tudi je prav tam, 279, napačno tolmačenje listine ročina, ki jo je že Vl. Levec, o. d., 258, docela pojasnil.

s sorodnimi ustanovami v sodstvu na Salzburškem in Tirolskem, kjer je obstajal zelo dolgo poseben postopek v primeru uboja,⁸³ pa tudi pri južnih in severnih Slovanih, zlasti pri Čehih in Poljaki. Tudi tam so opravljali v srednjem veku sodni organi v primeru nasilne smrti mrliški ogled. Samo oni so bili upravičeni dvigniti mrtveca s tal ter odrezati samomorilca.⁸⁴ Imeli so pravico vzeti obleko ubitega s seboj ter jo uporabiti kot dokazilo pri sodišču. To pravico sodnih organov so imenovali na Poljskem »k r w a w n e«. Kazimir Veliki je želel izkoreniniti ta stari običaj in ga je prepovedal v čl. 106 svojih statutov ter predpisal, naj se zadovoljijo sodni organi z denarno dajatvijo enega groša.⁸⁵ O usodi krvavega denarja v Furlaniji, ki je prišel že ob koncu 12. stoletja deloma v roke patriarhovih odvetnikov, pa bi bila potrebna specialna študija.⁸⁶

CARNIOLIAN COURT-ORDER OF THE COUNTY-COURTS OF THE YEAR 1535

At the early time of capitalism (in the 16th century) which was an economically and socially greatly agitated period, it came to the codification of the criminal law and the criminal procedure in the Slovenian Alpine countries. Mr. Fr. Byloff and Mr. H. Balil had explained how the codification of the court-order went on in Styria (in 1574) and in Carinthia (in 1577) under the influence of the contradictory forces of the lords of the manor, the town and borough settlements and the sovereign, whereas the author of this article showed the formation and the character of the court-order of Carniola in 1535.

He described the part of the county-courts in Carniola and the effort of the Country States in the defence of their privileges of the lower criminal jurisdiction, of the fishing and hunting rights and against the disorder in the exercising of the high jurisdiction. He had also to emphasize the importance of the pawned demesnes of the sovereign in Carniola.

The codification of the court-order in Carniola was stimulated by the government and carried out with the cooperation of the representatives of the

⁸³ Fr. Kolb, *Das alte Bahrrecht in Tirol (Das gerichtliches Verfahren bei Totschlag im Landgericht Steinach)*, *Tiroler Heimat, Jahrbuch für Geschichte und Volkskunde*, hrsgb. v. H. Wopfner u. Fr. Huter, Bd. XIII—XIV, 1949/50, 7—64. Poznam samo recenzijo knjige v *Zeitschrift d. Savignystiftung f. Rechtsgeschichte*, 69. Bd., germ. Abt., 1952, 500—502.

⁸⁴ R. Rauscher, *Usmrcení člověka v českém právu zemském*. *Knihovna právnické fakulty university Komenského v Bratislavě*, sv. 18, 1927, 34 sl.; J. Markov, *Přípravné řízení procesní v českém právu zemském XIII.—XVII. stol.*, *Knihovna právnické fakulty un. Kom. v Bratislavě*, sv. 30, 1930, 3 sl., zl. 20—22.

⁸⁵ O. Balzer, *Statuty Kazimierza Wielkiego, Studia nad historią prawa polskiego XIX*, Poznań 1947, 526.

⁸⁶ Kos, *Gradivo V*, 29, št. 36.

Country States. The court-order of Lower Austria from the year 1514 formed the basis for this codification. On an index (page 576) the author shows the likeness of the regulations at both laws.

In the systematical survey of the county court-order (page 576—80) the author is discussing the personal and real competence of the county-courts in Carniola, he gives a survey of the most important crimes and the general principles of the criminal law and criminal procedure, he touches the problem of the reception of the Roman law and the validity of the court-order in Carniola until the proclamation of the *Constitutio Criminalis Theresiana* (1768).

In the last paragraph (page 581—6) the author discusses the matter of »*denarius sanguinis*«. He finds its original signification (from 12th till 14th century) in the penitence-fine (*emenda*) in the case of wounding, then also in the case of all crimes against the integrity of the human body. Later in the 15th till 18th century it became a characteristic duty given to the county judge in Carniola, Styria and Carinthia in the case of a violent death (*manslaughter*, *suicide*) at the inquest on the dead body.



Mirko Rupel

NAMESTITEV FELICIJANA TRUBARJA V LJUBLJANI

Primož Trubar je poslal svojega drugega sina Felicijana septembra 1580 v domovino s tremi enako se glasečimi pismi in s tremi izvodi pravkar natisnjene Formule concordiae, da bi jo štajerski, koroški in kranjski teologi ter šolniki pregledali in čimprej podpisali. Poveril je to nalogo mlademu Felicijanu, ki je tedaj kot štipendist končaval študij v knežjem zavodu v Tübingenu, ker je ta želel videti Dunaj, Štajersko, Koroško in Kranjsko. Oče mu ni hotel odbiti prošnje, »damit er auch etwas in der welt sehe vnd erfahre, vnd nicht im stipendio zu Tübingen erfaule«. V omenjenih pismih je Primož mimogrede dodal, da je Felicijan pripravljen sprejeti na Slovenskem pridigarstvo (Drugi Trubarjev zbornik, Ljubljana 1952, 70 in 91).

Kranjskim veljakom je Felicijan prišel kot nalašč, ker so s slovenskimi pridigarji, zlasti v Ljubljani, bili v zadregi. Zato so na posvetu deželnega odbora v Ljubljani dne 6. oktobra sklenili, naj superintendent Krištof Spindler izjavi, ali kaže Felicijana sprejeti v službo; za poskušnjo naj bi pridigal naslednji četrtek in čez osem dni ali pa naslednjo nedeljo (Drugi Trubarjev zbornik, 91—92).

Dne 13. in 16. oktobra je Felicijan imel dve nemški pridigi ter skušnjo dobro prebil. Dne 17. oktobra so mu nakazali za trud in stroške 50 goldinarjev (gl. nalog blagajniku 17. oktobra 1580 v ODAS, stanovski arhiv, fasc. 288) in hkrati naročili Spindlerju, naj se z njim pogodi zaradi namestitve; dokler se ne bi poročil, mu nudijo 100 kron (= 200 goldinarjev) letne plače (priloga št. 1). V tem pismenem naročilu Spindlerju je poudarjeno, da potrebujejo deželni stanovi predikanta, ki bi poleg latinskega znal tudi nemški in slovenski jezik. Iz tega bi lahko sklepali, da je Felicijan znal slovenski. Zakaj pa je, kakor se bere v istem aktu, dvakrat zavrstjo pridigal samo v nemškem jeziku? Pomanjkanje pridigarstva v tem jeziku? Premajhno znanje ali celo neznanje slovensčine? Felicijan se je rodil v Kemptenu 1555 ali 1556 (Kidrič, RDHV I, 253) in je le kot otrok tri leta prebil na Slovenskem, ko je oče kot superintendent deloval v Ljubljani od 1562 do 1565; drugače je živel v tujini in se tam tudi izsolal. Razumljivo je tedaj, da je le slabo znal slovenski. Vsekakor pa je upal, da si bo



